

tertanács is olyan, mint a falusi kupaktanács ülése. (...) Az értelmi nivó magasabb, de a lelki ugyanaz: színészek, huncut kombattánsok és unalmas balekok gyülekezete." „Túl sokat kívánunk a munkásoktól és a parasztoktól — szólal meg megint másutt az író közismert politikai bölcsessége —, ha azt szeretnénk, hogy mindnyájan vagy többségükben kormánypártiak legyenek (...) Az a dolgok rendje, hogy az emberek elégedetlenek, ellenzékiek legyenek. Így teremődik feszültség, és így kap hangot és teret az igazi közóhaj, amelynek esetleg nincs is mindig igaza — sokszor egészen bizonyosan nincs is —, mégis pusztá megnyilvánulásaiban is politikai tény, amellyel számolni kell." „Borzalmas dolog a szolgaság — kap hangot az a vélekedés, amelyet akár a Rákosi-korszakban betöltött politikai szerep fájdalmasan önkritikus megítélésének is tekinthetünk —, de legborzalmasabb a hajlamainkkal, eszünkkel ellentétes dolgokban való részvétel, ahol még a helyeslést is hazudni kell, és a végén mégis mi vagyunk az áldozatok.”

A naplói, ha rejtett és áttételes módon is, azért véleményt nyilvánított a korszak néhány politikai és erkölcsi kérdésében, de talán még ennél is nagyobb súlya van annak, hogy igyekezett kinyilvánítani saját nézeteit és eszményeit. Ezek az eszmények a keserves közéleti tapasztalatok birtokában némi sztoikus hangoltságot kapnak, érződik, hogy a visszavonultan élő parasztpolitikus tudatában van megvalósításuk szűkös lehetőségének, mégis beszél róluk, már csak a maga lelki békéje érdekében is. „... az írásához — mondja a sztoikusok bölcs nyugalmaival a feljegyzések elején — szókratészi lélek kell. Elviselni, amit a sors és az embertaposó történelem ránk mért és közben helytállni igaz emberként az összes emberek ügyében.” De érdemes idejegyeznünk az 1950. február 10-én keltezett bejegyzés végső vallomásként, emberi és írói krédóként hangzó szavait is: „Nekem egy hazám, egy népem, egy osztályom és egy hitem van: elsősorban ezt szolgálom. Minden más csak ezután következik, és minden más csak ehhez a szolgálathoz viszonyul. Hogy jól szolgálom-e, azt majd eldönti az irodalomtörténet és a történelem.” Jól tudjuk, mindkettő Veres Péter mellett adta le szavazatát, s a teljesebb írói életsors, a teljesebb életmű ismerete legfeljebb ennek a szavazatnak az indoklását fogja árnyalni, a sors és a mű összegző megítélését már nem érheti vita. (*Szépirodalmi.*)

POMOGÁTS BÉLA

A szarvassá változtatott fiú

SERFŐZŐ SIMON: HOLDDAL VILÁGÍTOTTUNK

Máig sem értem, miért váltott ki akkora nyugtalanságot Miskolc táján a város költőjével, Serfőző Simonnal a város lapjában, a *Napjainkban* készített beszélgetés, az *Élni segít, ha kimondjuk a bajt!* (1983/6.). Példátlan gyorsasággal, már a folyóirat következő számában — mintha csak az interjúval egyszerre készült volna! — ott volt a válaszcikk: *Üzenet a bajkiáltónak*. Méghozzá szerkesztőségi megjegyzés, egy mondatnyi kommentár nélkül. Az üzenőnek nemcsak az engedtetett meg, hogy fölényes legyen, gúnyosan kioktató —

„alapos ismeretek”-et, de mindenekelőtt: „józan ész” kért számon a költőn! —, hanem még az is, hogy kétségbe vonja Serfőző tisztességét, sértse becsületét. „Veres Péteren nem könyörült meg a városi tanács (...), de mindig tisztességes körülmények között élt, tisztességes munkából” — szolt az ítélete. Kedvem lett volna — az interjú készítőjeként — megkérdezni már annak idején, vajon milyen tanácsra gondol az üzenő, városnak véli talán, a név alapján, Balmazújvárost?! Nem kaphatott azonban helyet meg az olyan nyilvánvaló irodalomtörténeti tévedés kiigazítása sem, mint például, hogy az üzenő egy kalap alá kerítette Serfőzőt Vas Istvánnal meg Benjámin Lászlóval.

Az üzenő „üzenhet”, ha kedve tartja, akár badarságokat is; „visszaüzeni” azonban tilos — a véleményeknek ebben az „egyirányúsított” közlekedési rendjében lehetetlen az együtthaladás: az együttgondolkodás. Mert egy eszmecsere éppen hogy bőven található volt megvitatnivalót az interjúban, az interjú alapján. Ha Serfőző körül nem lobogtatják annyira a lángokat, akkor talán az sem lett volna olaj a tűzre, ha vita indul, alapkérdéssel: miért és mivégre csaphatnak oly magasra az indulatok, amikor a nyilatkozat lényegében nem tett mást, mint megismételte a versek „állításait”. Még az sem mondható, hogy fogalmi nyelvre fordította a költemények metaforikus beszédét, hiszen a Serfőző-pálya egyik változása — előlegezzük a később kifejtendők summázatát — éppen a képes beszéd csökkenésében, egy fogalmibb nyelvre való áttérésben jelölhető meg.

E váltás-változás következtében a *Büntelenül* című kötettel kezdődő pályaszakasz verseinek zöme egy-egy állásfoglalásnak, „kiállítás”-nak tetszett az aktuális vitákban, akár a történelmi közgondolkodás, akár — horribile dictu! — a településpolitika volt a polémia tárgya. „Kibuknak emlékezetünkben / múltak, országrészek / ... / az érzelmek elszakítottak. / S lesöprik tudatunkat / mint a padlásokat” — szolt a *Lesöprik* című költemény. A következő (*Veszteségeink gyűlnek*) szinte szóról szóra ezt ismételte: „Országrészek feledésbe tűntek”, továbbá: „Egymástól elidegenedünk, / elhidegülünk, / mint e hazától is, / ahonnan a közösségek melegét / ... / huzattal süvítettte / semmibe az ország”. De a *Még utána is* — „A háborúból, hadifogságból [...] ... hazajutottakat [...] bűnösnek bélyegzettek, / együttérzés se várta [...] nem várta földosztás” — vagy a *Kellenének* — „Kampányország ez, / idénycélok hazája” —, aztán az *Inkább, a Résein e hazának* stb. is mutatta: a versek nagyjából *ugyanúgy* mondták *ugyanazt*, amit a hevesen támadott interjú. Ezek után az üzenő a *Büntelenül* ismeretében az interjú mondanivalóját aligha hánytorgatta volna föl, legfeljebb a versek és a beszélgetés köznyelvi fordulatainak egyezését, a gondolatok ismétlését tehette volna szóvá.

A Serfőző költészetét ismerők viszont azt vethetik föl, most, az 1962 és 1983 között született műveket együtt látva, a *Holddal világítottunk* című összegyűjtött verseket lapozgatva, hogy ennek a bevallottan „közéleti igényű és társadalmi kötődésű” lírának a megújulása a tét, ez a lényegi kérdés. A kiteljesedés-megújulás szándéka nyilvánvaló. A *Büntelenül* című kötet s most az összegyűjtött versek azonos című ciklusa, továbbá az *Egykék országa* és az *Egyre távolibb* címűek ugyanis azzal tűnnek ki, hogy bennük jószerint előzmény nélkül, hirtelen kitágul a költői tér. Mintha Serfőző egyszer csak kicsinek találta volna, versének címével mondva, szülőfaluja „táj”-tá, és az „országhatárral körülkerített tanyában: hazámban” látta meg a kiteljesülés lehetőségeit. Egy vidék helyett egy országra szegezte tekintetét, méghozzá nemcsak szélességben, hanem mélységben is nagyobb területeket igyekezvén látó-

mezejébe vonni. Mert nemcsak a riportkönyvében, az *Amíg élünkben* meglevenített szülőtáj, Zagyarékas környékét cserélte föl a „kifűthetetlen hazá”-ra, nemcsak azt vállalta — beszédes verscímét használva —, hogy „eltűnök a szélekről”, hanem hogy az országos ügyek közepébe vágva perspektívát, távlatot is rajzol e gondok mögé. Azaz aminek korábban vajmi kevés nyoma volt: történelmire váltja, vagy azzal egészíti ki a társadalmi megközelítést.

Ehhez a váltáshoz azonban hozzátartozik két nagy ellentmondás feloldásatiztázása is. Egyrészt — a világszemléletet nézve — az, hogy az újabb problematika, a Bűntelenül megfogalmazta „kampányország”, „hitebicsaklott, szorongó nép” általános ítélete nem volt megalapozva az „Isten megáldja a tanyát! Úgy eltűnök, itt se voltam” személyes ítéletével. Másrészt — esztétikai nézőpontból — a Serfőző-líra uralkodó, jellegmeghatározó költői eszközeinek teherbírása, az újabb, egyetemesebb gondolatok kifejezésére való alkalmassága vált kérdésessé.

Az ellentmondások egyik, a világszemlélet szervességével kapcsolatos része a kortárs magyar irodalom nagy szimbóluma segítségével ragadható meg: a szarvassá változott fiú Juhász Ferenc révén egyetemessé növesztett mítoszával. Serfőző pályájának első, nagyobbik szakaszát ugyanis a tudatosan vállalt, az önkéntes „szarvassá változás” jellemezte. A lírai személyiség belső parancsot követett, nem pedig külső kényszernek engedelmeskedett, amikor maga mögött hagyva az otthont, ahol „sár van az udvaron, nagy sár”, eltökélte, kivetkőzik apja ízlésének ruháiból (*Beismerem*), és „vasba, csillagba” öltözik. A versek alanya „eljött hódítani a várost”, mert a „gyerekkori ház térdemig ér”, s mert odahaza „petéző piszkot” látott. „Idegen nekünk már / az otthoni ház” — fogalmazódott meg az újnak a vállalása, a más akarása, az indító élményektől való szelíd távolodás. Máshol ugyanez hetykén, nyersen hangzott: „Kiköpöm számból / emlékeim, / rá se hederíték / a faluk illatára.” Mintegy ennek ellentettjeként élt, hatott a másik érzés is: a megvetéssel, lenézéssel, sajnálkozással szemben a hála érzése, az emlékek nyugalmas áhítata. Amit előbb az önkéntes igába vetettség színhelyének látott, a piszok teremtőjének, az egy szinte panteisztikus természetimádat terepeként és tárgyaként jelenítődött meg a későbbiekben. „Csöppnyi borjúbögések virágaival” lehetett itt játszogatni, a „pipacsok kergetőztek”; az idill varázsa, az önfeledt, meghitt viszony természetessé tette a gyermeki mozdulatot: „puszit nyomok” a barmok szarva közé. A lélek azonban nemcsak attól vált emelkedetté, ajzottá, hogy ismerős tájakon barangolt. Nemcsak az indította áradó örömré: „Rákukorékolok a fákra, suhogtatják, emelik / az égbe gyermekkorom”. Annak, hogy „hiába, a legszebb áhítat / itt tud karolni legforróbban”, túl a gyermekkor megidézésén, s túl „a gyár dörgő zajából” való menekülésen — volt egy általánosabb, az egyén egzisztenciájánál tágasabb előidézője is. Az, amit egy helyütt a maguk prózaiságával így rögzítenek a versek: „itthon már teljesen megváltozik az élet” (*Otthon*), s ami másutt így hangzik: „a szegénység és a múltak / elszálló felhői lobogtak az égen” (*Fölcsapódó szántók felől*). A „hajdani parasztok kínjait” — s nem a maiakét — érezte föl a költő helyzet tudata. A „Bánat is, öröm is kísér titeket” — semmiképp sem a drámai megközelítésre ösztönözte. A tárgyhoz való viszony tisztázatlan vagy nehezen tisztázható voltával küszködött már indulásakor is Serfőző költészete: sok szép darabot izasztott ki ez a küzdelem, anélkül, hogy a Váci Mihály-i „fojt, ami maraszt” helyzet tudatáig eljutott volna. Nem különült el, nem vált ketté a maga konzekvenciáival sem ami fojtogató, sem ami marasztaló. A lírai szituációban elégséges magyarázatra várt, hogy miért „kilátástalansággal firhangolt ajtó-

ablak”, miért „lehajtott fejjel kullognak” az „öreg tyúkok aludni”. De a történelmi pillanatok nyomott hangulatát, a „riadalomban” élést, a „képzeletben csajka / csörgött kelet felől” szorongását vagy a „kommunisták jönnek lóháton” félelmét is érvénytelenítette az időtávlat. Az utólagos megidézés bölcsésége tette a költői személyiséget, általánosságba fullasztotta a gondolatát: „A faluk felől sírás hallatszott... / Ki tudta, a mezsgyékről valaha majd / megnyugvás ballag haza” (*Otthonunk: e táj*).

„Az országot érték itt ütések. (A fájás mintha már szűnne” — szól a feloldozó ítélet, s a költő „egérke-gondok rágcslását” hallja csak; örömmel tekint szét az otthoni tájon, a „nyomort nem látjuk csámpáskodni”. A csendes elégedettség költői attitűdje semmiképp sem előlegezte-készítette elő azt a hangváltást, amely a „veszteségeink gyűlnek” elégedetlenségébe csap majd át, s amely után majdhogynem harsogva szegül szembe az „érdeklovagok, az ország-garázdák”, a „szélmalom-hitűek”, a „napvilág-vakítók” seregével (*Petőfi-keresőben*). Vagy: ország-garázdák, vagy egérke-gondok! — a költői jellem nehezen vesz tudomást erről a döntéskényszerről. Szemléletváltását, lírai személyiségének áthangolódását leginkább még a „te nem, csak a munkád kell” és a „Munkából él. / Nem is viszi sokra” újfajta élményei, a „városi dobozolt élet” csalódásai magyarázhatják. Az újabb otthonalanság, az önként vállalt után a kényszerű növelhetetlenség „vesztések” listáját, kényszeríthette a „megnyugvás” burkának feltöréséhez. Pusztán a munkástatematika hívására a Serfőző-vers azonban aligha merészkedik oly messzire a személyesség, vallomásság területéről. Ösztönzést ehhez mindenekelőtt a közgondolkodás változásától, a sok, megválaszolatlanul hagyott történelmi, nemzeti-nemzetiségi kérdés itt-ott szinte divatos, de még mindig nem konzekvens feltevésétől kaphatott. Verseiben így jöttek vissza a szegénység elszálló felhői már-már viharfellegeként a „huzatóló határok”, a „kisebbség érzéstől rogyant”, „önállótlan létű haza” felett; a szűnő fájás, a ballagó megnyugvás képéből így alakulhattott a „meghőköltetett és megfélemlített nép” metaforája (*Szolgálgasson igazat*). Hirtelen más fény vetült a múltba. A személyesre is. Úgy tűnt föl utólag az otthon, a tanya elhagyása is, mint külső kényszer: „míg mások sorsunkról intézkedtek, / Holddal világítottunk magunknak / a kerítések mellett” —, idézhetjük e kényszerre, mégpedig az összegyűjtött versek címűl választott költeményből. A fiú nem szarvassá változott, hanem szarvassá változtatott lett.

Ami e szemléletváltás, új történelmi látás belső érlelődését illeti, alig vannak nyomai ennek. Feltűnő, hogy miközben a roppant sok részre, huszonkét ciklusra tagolt kötetben monoton módon térnek vissza a paraszti témakörök, aközben az egyetlen Dózsa György kivételével még utalásosan sincsenek jelen múltbeli példák, hiányoznak a szemlélet folytonosságára utaló párhuzamok, de áthallások is. Pedig a költő — kései felfedezése szerint — ősoket tudhatott maga előtt: a „költészet egyik útjá”-t, amelyen járva Balassi, Zrínyi, Petőfi és Ady nyomán haladhat (*Akik vállalják*).

Látszik, keskenyre húzza Serfőző most is ezt az utat, nem fér el rajta — például — Kölcsey, Vörösmarty, Arany és egyetlen egy kortárs alkotó sem. Akinek azonban a legnyilvánvalóbb a hiánya, az: József Attila. Mert a Nagy László, illetve az Illyés Gyula halálára írott költemények (*Kifűthetetlen haza, Magunkra maradtunk*), valamint a *Mielőtt* című által bővül ugyan a társak, példák köre, József Attila hiánya viszont kiáltó marad. Kiáltó, merthogy különben folyton jelen van: nem a hivatkozásokban, utalásokban, hanem a vers-teremtés elemi mozzanataiban. S ez az, ami a világkép eszmei vonatkozásaitól átvezet az esztétikai, poétikai kérdésekig.

Első pillantásra is szembetűnő jellegzetessége Serfőző kötetének a szabad formák uralma, a verstestek tagolatlansága, a nyelvben rejlő expresszív lehetőségek kihasználatlansága, az olyan elemeknek, mint az alliteráció, rím, ritmika elenyésző volta. A verszene akusztikai hatásairól, a különböző retorikai alakzatok vagy a kétértelműség, netán többértelműség jelentésdúsító szerepéről mintegy eleve lemondó költészet a metaforákkal, kiváltképp pedig a megszemélyesítésekkel siet kárpótolni az olvasóit. Alig van példa rá, hogy két fogalom, két képzet összekapcsolását ne így végezné el — ami óhatatlanul is egyhangúvá, olykor rutinszerűvé teszi a versalkotás módszereit. Különösképp, hogy a legsűrűbben a megszemélyesítésnek azzal a formájával él, amely Hankiss Elemér szerint a maga „sajátos és végletes” módján József Attila költészetét jellemezte. A jelentéktelen és kicsiny tárgyak megszemélyesítésében mutatkozott meg ez a sajátosság; példaként az *Altatót* teljes egészében idézni lehene, de több más költeményt is. Hankisst követve: József Attilánál a szalmaszál „helyezkedik” az úton, a saláták „borzonganak, kotyognak”, a tök „feszeng”, a málnatő „guggol”, a kapa „bámul”, a sáros krumpli „gubbaszt”, a szűnyog „sír” és így tovább.

Serfőző szűnyogja nem sír, hanem „jajgat”, a pulykái „húzzák ... fekete ingüket”, az uborkás üvegek „korgó gyomruak”, a tyúkjai „lehajtott fejjel kullognak ... aludni” — ami alapján könnyen azt lehet mondani, hogy még a József Attiláénál is komorabb, jajgatósabb, szomorúbb világ az övé. Pedig a Serfőző-megszemélyesítések szerepe nem annyira az, hogy a „reménytelenség és a nyomorúság szólamát” hordozzák, nem annyira a költői élmény, egy személyes viszony kivetítődései, mint inkább egy helyzet életképi tárgyiasításai. Amikor itt az itatóvályú „feláll a sárból”, a jármot maga teszi a tehén a nyakába, amikor az uborka „húzza szárát”, a borsóbokor „lépdel”, a kapák pedig „egyedül ütik” a földet — akkor éppen a tanya, a falu elnéptelenedése, magára hagyatottsága kap képi megjelenítést. Serfőző költészetének ez az igazi leleménye, mai líránkban ez jelöli ki a helyét. A társadalmi változásoknak — nem véletlenül nem írunk fejlődést! —, a magyar falu életének azt a pillanatát ragadja meg, amikor a dolgok nem „felöklelik” az ott hon maradottakat — miként a szarvassá változott fiú édesanyját Juhász Ferenc költeményében —, nem ellene vannak, hanem segítik munkájában, óvják, védik, szinte a fiú helyett is. A tartalmi és a formai elemek itt valóban harmonizálnak egymással, a kifejezendő gondolat, mondanivaló érdekében.

Ami az „öregember-vonítós falvaink” helyzetrajzához kitűnő művészi eszköz, nem biztos, hogy adekvát az a vallomáshoz, a személyiség belső tartományainak feltárásához, az önkifejezéshez. A paraszti témakörből a munkástermatikába még könnyű lehetett az átlépés a megszemélyesítések előbbi formáinak segítségével. A történelmi „közügyek” megszólaltatásakor azonban egyrészt fenyeget már a paraszti világból vett metafora-elemek szűkös volta és elhasznátlansága, másrészt a tárgyak körétől függetlenül a megszemélyesítésnek mint egyeduralkodó művészi eljárásnak a kiégése, kopottá válása is. A történelmi folyamatok vagy példák megidézéséhez nem lehet elégséges a kis, jelentéktelen tárgyak, dolgok életre keltése — a *Holddal világítottunk* későbbi darabjaiban ezért szaporodhattak el a köznyelvi fordulatok, a mondanivalót jórészt a fogalmak szótári jelentésére bízva. A „Csak tehetősebbek lettünk, / nem bizakodóbbak. / Kellenének messzire néző hitek!” vagy a „munkát két kézzel végzőket: / munkásokat és parasztokat nincs miért / megtagadnom. Értük van dolgom, s dolgaim / megmérnek ... / hasznot hajtsak, s a bizodalمام / nevelkedjen magasra!” programja, arc poeticája egyszerre

mutatja e költészet lehetőségeit és az esetleges ellehetetlenülés veszélyét. A képekben való gondolkodástól a köznyelv megújításáig, a metaforikus versbeszédétől a figyelmet önmagára irányító, merészebb szóhasználatig, a közvetlen valóságghiteltől a hitelesen teremtett valóságig — e tényezők kölcsönös egymásra hatásától függ ennek a világszemléletében, morális igényességében rokonszenves költészetnek a jövője. (*Szépirodalmi.*)

MÁRKUS BÉLA

Kalász László: Nehéz a szó

A költő első verse 1952-ben jelent meg, első kötete 1967-ben, válogatott versei pedig tavaly, 1984-ben láttak napvilágot. Az évszámok mutatják, hogy a pályakezdés igencsak elhúzódott. Az akkoriban még szokatlan lassúság nagy károkat talán mégsem okozott, mert az első verseskötet meglepően érett volt, az önálló hang keresésének megszokott zsengei már nem is kerültek be abba az első „válogatott” kötetbe. A *Szúnj meg idő* akkori olvasója máig jó emlékekkel őrzi Kalász László költői jelentkezését.

Az első könyvet négy újabb követte, s most itt van előttünk a belőlük készült válogatás. Alig több mint száz vers, a kötetekben megjelenteknek mintegy harmada kapott csak helyet ebben a karsú kötetben. Szükszavú és szigorú válogatás, de ez így stilusos, hiszen Kalász László alapvetően szűkszavú és szigorú költő. Bármily alaposan nézi is át az ember a válogatást, s veti egybe az egyes kötetek anyagával, lényegi kifogásokat nem emelhet. Vannak — nyilván vannak — versek, melyeket az olvasó hiányolhat, melyek egy másik válogatásban még helyet kaphattak volna, de ha húsz-harminc verssel több lenne itt, lényegesen az sem változtatna az összképen. Elsőként azt érdemes tehát észrevennünk, hogy egy költő tudott szigorú lenni önmagához, s volt mersze úgy dönteni, hogy az eddigi életmű felmutatásának ne legyenek mennyiségi szempontjai.

A válogatás szűkszavúsága nemcsak a szigorral, hanem a szerénységgel is összefügghet. Az olyan ember, akit a siker csillogása rendre elkerül, aki negyvenévesen is fiatal költőnek számított, könnyebben mérheti be magának a reális önértékelés pontjait. Nyilván az ilyenfajta költő számára is fontos minden vers, de talán hamarabb és nagyobb erővel döbben rá arra, hogy *Nehéz a vers* és *Nehéz a szó*. Ezek a verscímek még az első kötetből valók, s nem véletlen, hogy a válogatás is azt a címet kapta: *Nehéz a szó*. Minden költőt fenyeget az elhallgatás veszedelme, a megszólalás és az újra megszólalás kinja. De itt nemcsak erről van szó, hanem a költő felelősségéről is. Egy olyan típusú ars poeticáról, amely a költészetet szolgálatnak tekinti, s nem a költő emberi önmegvalósítását, hanem az olvasó életének segítségét, teljesebbé tételét tartja fő feladatának.

De még ezen az úton is többféle módon lehet haladni. Nemcsak a külső körülményekben, hanem az emberi alkatban, a költői jellemében is meghatározó a szerénység, a visszafogottság. Nagyon kevés magyar költő van a